

Наталія Терентьєва

**ПРОБЛЕМА ПЕРІОДИЗАЦІЇ РОЗВИТКУ
ПОЛІТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ У ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ УКРАЇНИ
(XX століття)**

Загальнолюдська тенденція до глобалізації та перехід людства до науково-інформаційних технологій вивели науку і освіту на новий рівень, створюючи нові можливості та висуваючи нові вимоги й завдання, зокрема вироблення у людини здатності до свідомого та ефективного функціонування в умовах глобалізованого, інформаційного суспільства. На межі XX та XXI століть інформаційне суспільство трансформується, як зазначає М. З. Згуровський, у так зване суспільство, побудоване на знаннях, у якому технології поєднані з людським, творчим компонентом, в якому важливим є формування уявлень про технократичний та інформаційний характер сучасної наукової картини світу, як сукупності фундаментальних ідей, положень, принципів, понять про техносферу, ноосферу, способи отримання та перетворення енергії, матеріалів, інформації, соціально-технічне проектування довкілля, використання інформаційних та комунікаційних технологій.

Наука і освіта, створюючи й забезпечуючи сприятливі умови для індивідуального розвитку людини покликані готувати конкурентоспроможного на ринку праці фахівця, здатного свідомо та ефективно функціонувати в умовах такого суспільства. Продуктом освіти має стати не просто високоякісний фахівець, а людина обізнана, культурна, діяльнісна, із творчим критичним мисленням – тобто політехнічно освічена.

Багато аспектів політехнічної освіти до останнього часу залишаються гостро дискусійними: уточнюються її предмет, структура, термінологія. Еволюція політехнічної освіти зумовлена об'єктивними соціально-економічними та суспільно-політичними потребами, впливом зовнішніх (державна політика, економіка) і внутрішніх (мотивація діяльності) чинників, необхідністю подолання суперечностей між соціально детермінованими вимогами до професійної педагогічної діяльності й фактичним рівнем кваліфікації педагогів, між темпами старіння інформації, зростанням її обсягу та можливостями її оновлення й освоєння.

Система освіти кожної країни у своїй еволюції спирається на власну історію, традиції, рівень соціально-економічного розвитку, інститути соціально-політичної системи. Ефективно розв'язати проблеми політехнічної підготовки сучасних педагогів неможливо без комплексного вивчення, аналізу й узагальнення попереднього досвіду, оскільки новизна сучасної ситуації полягає у необхідності узгодження політичних,

економічних, національних, загальноцивілізаційних та багатьох інших чинників.

Ідея політехнічної освіти знайшла свій розвиток, підтримку та відображення у працях таких діячів – засновників політехнізму першої третини ХХ століття: П. П. Блонський, В. П. Затонский, А. Г. Калашников, Н. К. Крупська, А. В. Луначарський, М. М. Пістрак, Г. М. Руденко, М. О. Скрипник, С. Х. Чавдаров та інших. Проблеми політехнічної освіти та політехнічної підготовки вчителів у другій половині ХХ століття досліджували П. Р. Атутов, Н. М. Буринська, Ю. К. Васильєв, А. В. Вихрущ, П. О. Генкель, С. Г. Гореславський, Й. М. Гушулей, В. О. Дедух, С. П. Дем'янчук, Д. А. Епштейн, І. Д. Зверев, В. Г. Зубов, В. С. Ледньов, В. М. Мадзігон, М. С. Ніколаєв, М. У. Піскунов, Б. Ф. Райський, О. М. Русько, Д. Л. Сергієнко, М. М. Скаткін, П. І. Ставський, Д. О. Тхоржевський, В. Б. Харламенко, С. М. Шабалов, С. Г. Шаповаленко, О. О. Шибанов та інші. Активізували проблеми підготовки інженерів-педагогів та вчителів трудового навчання наприкінці ХХ – початку ХХІ століття В. Б. Бакатанова, В. М. Буринський, Є. В. Громов, С. О. Гура, В. В. Кузьменко, С. Г. Мазуренко, В. К. Сидоренко, В. В. Юрженко та інші.

Аналізуючи наукові праці з питань політехнізму та архівні джерела відмічаємо, що протягом ХХ століття спостерігалось повернення до одних і тих самих форм, методів, засобів підвищення ефективності політехнічної освіти та підготовки педагогів, що свідчить про наявність недоліків системи теоретичних поглядів, нецілісність теоретичної концепції політехнічної освіти, її відсталість від запитів сучасного розвитку суспільства. Постало питання систематизації та узагальнення, адаптації політехнічної освіти до сучасних умов та темпів розвитку суспільства.

На основі періодизації розвитку української педагогічної думки О. В. Сухомлинської, автором у попередніх розвідках проаналізовано шість періодів розвитку системи вищої освіти в Україні, зокрема політехнічної освіти у педагогічних вищих навчальних закладах освіти: до 1920 року; 1920–1933 рр.; 1933–1958 рр.; 1958–1985 рр.; 1985–1991 рр.; після 1991 року. Виявлені особливості та основні тенденції розвитку політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України спричинили коригування періодизації відповідно до розвитку політехнічної освіти.

Вважаємо за доцільне представити такі періоди розвитку політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України:

I період – 1888–1920 рр. – зародження ідеї політехнічної освіти в Україні (нижня межа – початок систематичної підготовки професійних кадрів в Україні);

II період – 1921–1936 рр. – становлення політехнічної освіти (нижня межа – відкриття політехнічних шкіл в Україні, розробка та створення Уставу політехнічної школи);

III період – 1937–1955 рр. – період занепаду політехнічної освіти (нижня межа – відмова від викладання навчальної дисципліни «Праця» у школах, що призвело до скорочення політехнічної освіти у педагогічних ВНЗ);

IV період – 1956–1985 рр. – активне запровадження політехнічної освіти в педагогічні заклади (нижня межа – повернення до політехнічної освіти на урядовому рівні);

V період – 1986–2002 рр. – зниження ролі політехнічної освіти (нижня межа – початок кризи в освітній галузі: невідповідність підготовки фахівців запитам суспільства);

VI період – з 2003 року – швидка трансформація суспільства, його технологізація спричинили потребу в наданні політехнічної освіти педагогічним працівникам.

Для першого періоду характерним є зв'язок загальної освіти з виробничою та суспільно-корисною працею. Поєднання політехнічної освіти з професійною стає однією з характерних рис освіти, проте вища освіта ще не набула ознак загальної політехнізації.

Другий період відзначився початком роботи щодо створення програм, порадників, інструкцій стосовно питань політехнічної освіти і трудового виховання. І хоча на початку 20-х рр. у справі політехнізації було припущено ряд помилок (кустарництво, ремісництво, рання професіоналізація), з 1928 р. навчальний процес набуває дійсно політехнічного змісту. На початку 30-х рр. значення політехнічної освіти стрімко зросло, оскільки техніка активно запроваджувалася в усі сфери життя. Починається активна технізація освітнього процесу. Велику роль у процесі політехнізації вищих педагогічних навчальних закладів відіграли Постанови «Про роботу вищої школи» (1925 р.), «Про стан народної освіти в Україні» (1927 р.), «Про роботу вищої школи» (1928, 1929 рр.), «Про загальне навчання і політехнізацію шкіл» (1931 р.), «Про навчальні програми та режим у вищій школі та технікумах» (1931 р.) та ін.

Було розроблено та запроваджено схеми надання політехнічної освіти педагогічним працівникам, зокрема: проходження загальноосвітніх, суспільно-політичних та спеціальних дисциплін; суспільна робота на виробництві; робота у майстернях, на промисловому підприємстві безпосередньо біля станків, на великому сільськогосподарському виробництві; виробничі екскурсії; виробнича політехнічна педагогічна практика. Об'єктом особливої уваги було формування політехнічних умінь та навичок, оволодіння педагогічними технологіями. Діяла мережа спеціальних індустріально-педагогічних інститутів і факультетів при педагогічних ВНЗ для підготовки інженерів-педагогів з технічних дисциплін, трудового та виробничого навчання учнів. У цей же час було виокремлено та обґрунтовано умови, які необхідні для успішної політехнізації, серед яких перебудова системи освіти за виробничим

принципом; знищення розриву між теорією та практикою; політехнізація учительства. Протягом першої половини 30-х рр. ХХ століття рівень політехнічної підготовки педагогічних працівників невпинно зростав.

Третій період характеризувався відмовою від політехнічної освіти на державному рівні. Друга половина 30-х – 40-і рр. відзначалися недооцінкою значення політехнічного знання. До початку 50-х рр. проводилося вкрай мало досліджень з проблематики політехнічної освіти, лише у середині 50-х рр. спостерігається повернення до питань політехнічної освіти на державному рівні: з метою покращення політехнічної підготовки вчителів фізики, біології, хімії, основ промислового та сільськогосподарського виробництва в усіх педагогічних інститутах почала створюватися відповідна матеріально-технічна база.

Початком четвертого періоду вважаємо прийняття Постанови «Про додаткові заходи по впорядкуванню підготовки вчительських кадрів в учбових закладах Української РСР» у 1956 р. Того ж року, на фізико-математичних факультетах педагогічних інститутів були створені відділення фізики та основ виробництва, які згодом (1959 р.) було реорганізовано у відділення фізики, електротехніки та машинознавства, на яких здійснювалася підготовка вчителів з технічних дисциплін та трудового навчання. Великий вплив на розвиток політехнічної освіти мали закони «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р.), «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959 р.), в яких стверджувалася пріоритетна роль політехнічного навчання у закладах освіти, зв'язку навчання з виробництвом, впровадження нових наукових досягнень у теорію і практику виробництва, розвиток виробничої та невиробничої техніки. У 1959 р. в окремих педагогічних інститутах (Київ, Львів) відкрилися індустріально-педагогічні факультети для підготовки вчителів технічних дисциплін та трудового навчання. Політехнічна освіта надавалася шляхом поєднання вивчення навчальних дисциплін та основ сучасного виробництва, проведення різноманітних екскурсій з метою ознайомлення студентів з технологічними процесами, організації праці на виробництві й у сільському господарстві, організації літньої практики. Навчальними планами державних педагогічних інститутів 70-х рр. передбачалося вивчення за вибором значної кількості дисциплін політехнічного спрямування. Спостерігалася значна професіоналізація освіти у ВНЗ.

П'ятий період характеризувався неоднозначним ставленням до політехнічної освіти. Одним з напрямів реформування освітньої галузі у 80-х рр. було проголошено міцне оволодіння основами наук та посилення політехнічної, практичної спрямованості викладання. Політехнічна освіта посідає (хоча й ненадовго) провідне місце у державній політиці в освітянській сфері. У 1985 році було розроблено нові навчальні

плани для педагогічних інститутів, згідно з якими факультативно та за вибором студентами вивчаються дисципліни політехнічного спрямування. У Постанові «Основні напрями перебудови вищої та середньої спеціальної освіти в країні» (1987 р.) наголошувалося, що фахівець має володіти сучасним економічним мисленням, навичками управлінської, організаторської та виховної роботи, активними методами використання електронно-обчислювальної техніки відповідно до профілю своєї діяльності, високою загальною культурою, тобто тим, що надає політехнічна освіта. Навчальними планами для державних педагогічних інститутів 1989 р. передбачалося проводити додаткову підготовку фахівців за новими напрямками політехнічного спрямування. Проте, незважаючи на зміни, політехнічна освіта у другій половині 80-х – на початку 90-х рр. не стала пріоритетним напрямом розвитку педагогічної вищої освіти. З другої половини 90-х рр. для України найважливішим стає забезпечення індивідуального розвитку людини, яка була б здатною свідомо та ефективно функціонувати в умовах інформаційного суспільства, конкурентоспроможною й мобільною на ринку праці.

XXI століття є століттям високих технологій, а уміння їх ефективно використовувати – один із показників освіченості. Нові комунікаційні технології змінили уявлення про можливості інформаційного обміну. Настав новий етап у розвитку системи освіти: роль, місце та функціональні обов'язки педагога докорінно змінюються – він обов'язково має володіти новими технологіями, вміти самостійно відбирати, оцінювати, аналізувати та застосовувати найбільш цінні й доцільні освітні ресурси. Тому особливо важливою є підготовка високопрофесійних педагогічних та науково-педагогічних кадрів, які володіють і активно застосовують нові технології. Без використання інформаційних, комунікаційних та мультимедійних технологій, введення відповідних змін до навчальних планів і програм, перегляду методики навчання забезпечити політехнічну освіту та підготовку неможливо.

Таким чином, аналіз розвитку політехнічної освіти у педагогічних вищих навчальних закладах у XX столітті дозволив виокремити такі періоди розвитку політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України: I період – 1888–1920 рр.; II період – 1921–1936 рр.; III період – 1937–1955 рр.; IV період – 1956–1985 рр.; V період – 1986–2002 рр.; VI період – з 2003 року дотепер.

Для ефективної політехнічної підготовки сучасних випускників педагогічних ВНЗ необхідним є: розуміння значення, суті та основних завдань політехнічної освіти усіма учасниками едукативного процесу; розвиток політехнічно значущих якостей особистостей; запровадження комунікаційних та інформаційних технологій, самостійної пізнавальної діяльності в едукативний процес ВНЗ; фундаменталізація знань; відбір навчального, навчально-методичного, додаткового матеріалу з

урахуванням принципу політехнізму; орієнтація на практичну політехнічну діяльність педагога; навчання політехнічному виду діяльності, створення відповідних педагогічних умов; інтенсифікація навчання через реалізацію міжпредметних зв'язків.

Результати нашої роботи не претендують на вичерпність дослідження розвитку політехнічної освіти у вищих педагогічних закладах освіти. Актуальними для подальшого вивчення вважаємо дослідження розвитку компонентів політехнічної освіти, удосконалення політехнічної освіти та політехнічної підготовки педагогів, дослідження історичного розвитку політехнічної освіти у закладах освіти з метою виокремлення продуктивного досвіду. Необхідність вирішення цих проблем детермінується сучасними потребами суспільства у висококваліфікованих педагогічних кадрах і ускладнюється специфікою педагогічної професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Терентьєва Н. О. Розвиток політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України (XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. О. Терентьєва. – Київ, 2007. – 20 с.
2. Терентьєва Н. О. Розвиток політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України (XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Терентьєва Наталія Олександрівна. – Черкаси, 2007. – 243 с.